

УДК 338.439.02:330.567

Бабич М.М.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємств
Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини
ВНЗ «Університет «Україна»

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ФІНАНСОВИЙ АСПЕКТ

CURRENT STATUS OF FOOD SECURITY OF UKRAINE: FINANCIAL ASPECTS

АНОТАЦІЯ

В статті розглянуто сучасний стан продовольчої безпеки в Україні за основними індикаторами її визначення. Визначено основні проблеми реалізації продовольчої безпеки з точки зору фінансового забезпечення. В результаті дослідження запропоновано напрями удосконалення фінансової системи агропродовольчого сектору.

Ключові слова: продовольча безпека, фінансова система, фінансове забезпечення, індикатори, продовольство.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрено современное состояние продовольственной безопасности в Украине по основным индикаторам ее определения. Определены основные проблемы реализации продовольственной безопасности с точки зрения финансового обеспечения. В результате исследования предложены направления совершенствования финансовой системы агропродовольственного сектора.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, финансовая система, финансовое обеспечение, индикаторы, продовольствие.

ANNOTATION

This article reviews the current state of food security in Ukraine by major indicators of its determination. The main problems of implementation of food security in terms of financial support. The study suggested areas of improvement financial system agri-food sector.

Keywords: food security, financial system, financial support, indicators, food.

Постановка проблеми. Питання продовольчої безпеки пов'язане із забезпеченням населення країни основними продуктами харчування у достатній кількості та належній якості, створенням

державних резервів та запасів продовольства і сільськогосподарської продукції тривалих строків зберігання, а також з визначенням строку їх безпечного експорту та імпорту. Вирішення зазначених питань потребує наявності цілісної системи управління розвитком агропромислового комплексу та споживчого ринку, застосування системи сучасних інструментів і стимулів та вдосконалення системи здійснення постійного контролю за якістю продуктів харчування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вирішення продовольчої безпеки є дуже важливою, тому її теоретичні і практичні аспекти розглядаються у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед них: П.Т. Бурдуков, А.І. Бірюков, В.І. Власов, В.Г. Гусаков, О.Г. Гойчук, В. Коровкін, П.А. Лайко, Р.П. Мудрак, П.Т. Саблук, Є. Скринник, О.М. Шпичак, Л. Амсел та О. Хіч, С. Максвел, Дж. Шоу, У. Щенбечер, Дж. Тенсей та Т. Райоте та інші.

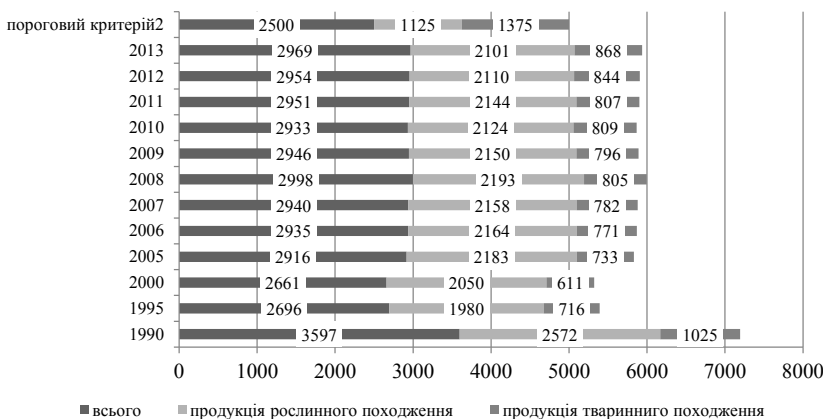
Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематика фінансової системи щодо гарантії продовольчої безпеки в країні так і залишається не вирішеною.

Постановка завдання. Завданням дослідження є оцінка сучасного рівня забезпечення продовольчої безпеки України та обґрунтування напрямів удосконалення фінансової системи агропродовольчого сектору.

Виклад основного матеріалу досліджень. Оцінку стану продовольчої безпеки здійснено відповідно до Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» [1].

Індикатор 1. Добова енергетична цінність раціону людини

У 2013 році середньодобова поживність раціону українця становила 2969 ккал, що на 18,8% перевищує граничний критерій (2500 ккал). Порівняно із 1990 роком споживання калорій населенням України зменшилось на 17,5% (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка калорійності середньодобового споживання продуктів харчування населенням України у розрахунку на одну особу, ккал на добу

При цьому, як і у попередні роки, основну частину калорій українці споживали разом із продукцією рослинного походження. Натомість лише 29,2% середньодобового раціону забезпечується за рахунок споживання продукції тваринного походження, що на 36,9% нижче за встановлений пороговий критерій.

Індикатор 2. Достатність споживання окремого продукту

Оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування особою впродовж року відповідає раціональній нормі (орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів забезпечення у середньому на душу населення України на 2005-2015 роки), тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням дорівнює одиниці.

У 2013 році в Україні, порівняно з попередніми роками, фактичне споживання основних видів продукції за 50% позицій знаходилося вище або на рівні раціональних норм (по хлібопродуктам, яйцям, овочам та баштанним, картоплі та олії). Стабільною є позитивна динаміка лише відносно двох груп продуктів: хлібопродуктів та картоплі (крім 1995 р.) (табл. 2).

Однак, фактичне споживання за окремими продовольчими групами, що перевищує раціональну норму, є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів.

Як і в попередні роки зберігається відставання фактичного споживання від раціональної норми: молока та молочних продуктів – на 41,9%, плодів, ягід і винограду – на 37,4%, м'яса і м'ясопродуктів – на 31,9%, риби та рибопродуктів – на 37,0%, цукру – на 2,4%.

Слід відзначити, що невідповідність фактичного споживання продукції тваринного по-

дження (крім яєць) раціональним нормам споживання пов'язана, перш за все, із зменшенням поголів'я худоби та зменшенням виробництва продукції на одну особу.

Індикатор 3. Достатність запасів зерна у державних ресурсах

На початок 2012 року у державному інтервенційному фонді обліковувалося 1034 тис. тон, обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 6578 тис. тон. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна склав 15,7 відсотків, що не узгоджується із положеннями Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [3], статтею 9 якого визначено, що державний інтервенційний фонд має бути сформованим у обсязі не менше 20 відсотків від внутрішнього споживання [4].

Індикатор 4. Економічна доступність продуктів харчування

За даними Державної служби статистики України, у 2013 році сукупні витрати домогосподарств становили 3813,96 грн. на місяць, що на 6,2% більше проти попереднього року. Із загальної суми домогосподарства витрачали на харчування 1913,52 грн. на місяць проти 1802,01 грн. у 2012 році.

Таким чином, індикатор доступності продуктів харчування у минулому році становив 50,2% при його 60-ти відсотковому граничному критерії. Порівняно із попереднім роком цей показник погіршився на 3 відсоткові пункти.

Індикатор 5. Диференціація вартості харчування за соціальними групами

У 2013 році 10 відсотків домогосподарств з найбільшими доходами в середньому витрачали на харчування 2326,54 грн. на місяць, а 10 відсотків домогосподарств з найменшими доходами – 1516,86 грн.

Таблиця 2

Розрахунок індикатора достатності споживання продуктів харчування на особу на рік, кілограмів

Вид продукції	Раціональна норма (розрахунки МОЗ України)	Фактичне споживання			Індикатор достатності споживання		
		1995 р.	2000 р.	2013 р.	1995 р.	2000 р.	2013 р.
Хлібні продукти	101,0	128,4	124,9	108,4	1,271	1,237	1,073
М'ясо і м'ясопродукти	80,0	38,9	32,8	56,1	0,486	0,410	0,701
Молоко та молочні продукти	380,0	243,6	199,1	220,9	0,641	0,524	0,581
Риба та рибні продукти	20,0	3,6	8,4	14,6	0,180	0,420	0,730
Яйця (шт.)	290	171	166	309	0,590	0,572	1,066
Овочі та баштанні продовольчі культури	161,0	96,7	101,7	163,3	0,601	0,632	1,014
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	90,0	33,4	29,3	56,3	0,371	0,326	0,626
Картопля	124,0	123,8	135,4	135,4	0,998	1,092	1,092
Цукор	38,0	31,6	36,8	37,1	0,832	0,968	0,976
Олія рослинна всіх видів	13,0	8,2	9,4	13,3	0,631	0,723	1,023

Коефіцієнт диференціації вартості харчування за соціальними групами становив 1,5 проти 1,8 у 2012 році, тобто впродовж досліджуваного періоду відбулося зниження диференціації соціальних груп за показником продовольчих витрат.

Індикатор 6. Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів

Індикатор ємності внутрішнього ринку розраховується як добуток річного середньодушового споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення, і є важливою складовою для складання балансів попиту і пропозиції та визначення продовольчої незалежності за окремим продуктом.

Порівняно з 1995 роком у 2013 році відбулося збільшення ємності внутрішнього ринку за такими групами продовольства: «м'ясо і м'ясопродукти» – на 27,0%, «риба та рибні продукти» – на 257,2%, «яйця» – на 59,1%, «овочі та баштанні продовольчі культури» – на 48,7%, «плоди, ягоди та виноград» – на 48,4%, «цукор» – на 3,4%, «олія» – на 42,8% (табл. 3).

Разом з тим, найбільше відхилення між фактичною ємністю ринку та розрахованою за раціональними нормами споживання встановлено по таким групам продовольства: «м'ясо і м'ясопродукти», «молоко і молокопродукти», «плоди, ягоди та виноград».

Індикатор 7. Продовольча незалежність за окремим продуктом

Задоволення потреб населення у продовольстві, у межах його купівельної спроможності, у 2013 році, як і у попередні роки, здійснювалося, в основному, за рахунок продукції вітчизняного виробництва (табл. 4).

Найбільш уразливими позиціями, з точки зору імпортозалежності залишаються позиції «плоди, ягоди та виноград» та «олія рослинна всіх видів» частка імпорту за цими групами у загальному споживанні відповідно становить 45,7 та 48,9% при 30-ти відсотковому пороговому критерії цього індикатора.

Особливістю сучасного етапу економічного розвитку є посилення ролі фінансового сектору в економічному житті, перетворення кредитної

Таблиця 3

Оцінка ємності внутрішнього ринку, тис. тон

Вид продукції	Ємність внутрішнього ринку						
	фактична				за умови дотримання раціональних норм споживання		
	1995 р.	2000 р.	2013 р.	2013 р. у% до 1995 р.	1995 р.	2000 р.	2013 р.
Хлібні продукти	6641,9	6173,8	4937,9	74,3	5224,6	4992,4	4600,9
М'ясо і м'ясопродукти	2012,2	1621,3	2555,5	127,0	4138,3	3954,4	3644,2
Молоко та молочні продукти	12601,0	9841,5	10062,7	79,9	19656,8	18783,3	17310,1
Риба та рибні продукти	186,2	415,2	665,1	357,2	1034,6	988,6	911,1
Яйця	510,8	473,9	812,9	159,1	868,2	827,8	762,9
Овочі та баштанні продовольчі культури	5002,1	5027,0	7438,8	148,7	8328,3	7958,2	7334,0
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	1727,7	1448,3	2564,6	148,4	4655,6	4448,7	4099,8
Картопля	6404,0	6692,8	6167,9	96,3	6414,3	6129,3	5648,6
Цукор	1634,6	1819,0	1690,0	103,4	1965,7	1878,3	1731,0
Олія рослинна всіх видів	424,2	464,6	605,9	142,8	672,5	642,6	592,2

Таблиця 4

Розрахунок імпортозалежності за групами продовольства, тис. т

Вид продукції	Імпорт продуктів			Ємність внутрішнього ринку			Відсоток імпортозалежності, %		
	1995 р.	2000 р.	2013 р.	1995 р.	2000 р.	2013 р.	1995 р.	2000 р.	2013 р.
Хлібні продукти	200	1010	242	6641,9	6173,8	4937,9	3,0	16,4	4,9
М'ясо і м'ясопродукти	19	38	332	2012,2	1621,3	2555,5	0,9	2,3	13,0
Молоко та молочні продукти	58	50	548	12601,0	9841,5	10062,7	0,5	0,5	5,4
Риба та рибні продукти	5	2		8845,6	8205,3	665,1	1,0	0,4	0,0
Яйця (тис. шт.)	41	29	5	510,8	473,9	812,9	0,8	0,6	0,6
Овочі та баштанні продовольчі культури	309	179	237	1727,7	1448,3	7438,8	17,9	12,4	3,2
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	126	11	1172	6404,0	6692,8	2564,6	2,0	0,2	45,7
Картопля	123	177	23	1634,6	1819,0	6167,9	7,5	9,7	0,4
Цукор	-	-	11	424,2	464,6	1690,0	-	-	0,7
Олія рослинна всіх видів	-	-	296	424,2	464,6	605,9	-	-	48,9

форми грошей на домінуючу та зростання залежності виробничої сфери від кредитно-банківської. Такі тенденції призвели, за оцінками фахівців, до перетворення фінансової сфери на таку, яка генерує сильніші імпульси для економічної динаміки та одночасно стає серцевиною глобальної економічної нестабільності [5, с. 31].

Для продовольчого забезпечення країни посилюються загрози достатності та стабільності фінансового забезпечення, які особливо є значними для кредитомісткого сільськогосподарського виробництва.

Фінансова криза 2009 р. в Україні для аграріїв обернулася здороженням та зменшенням обсягів кредитів, скороченням бюджетної підтримки. Наслідком цього стало недостатнє фінансування та скорочення обсягів виробництва.

Вирішення проблеми зменшення загрози нестабільності фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва в умовах кредитної економіки, вважаємо, лежить у площині розвитку кредитної сільськогосподарської кооперації та її державної підтримки.

Ми погоджуємося з думкою Онегіної В. М., що сучасними загрозами продовольчої безпеки в Україні є: нестабільність фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників; політична нестабільність; нерегульованість прав власності на землю та низький рівень їх захисту; висока залежність від природних чинників та низький рівень впровадження інновацій у сільськогосподарське виробництво; неефективне регулювання умов зовнішньої торгівлі; низький рівень заробітної плати та значне розшарування населення; відсутність дієвої системи контролю якості продовольства [6, с. 55].

Відтак, вирішення проблем забезпечення продовольчої безпеки в Україні неможливе без фінансового регулювання даного процесу, адже усі проаналізовані індикатори, в першу чергу, залежать від фінансового забезпечення або виробника, або споживача продовольства. Неможливо очікувати збільшення обсягів виробництва продукції без доступного фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподар-

ських виробників; з іншого боку – не має сенсу очікувати зростання рівня споживання продовольства за низького рівня купівельної спроможності населення.

Висновок. Стан продовольчої безпеки України за більшістю показників задовольняє встановлені порогові значення та норми, однак його не можна характеризувати як стабільно позитивний. Вирішення проблем забезпечення продовольчої безпеки в Україні неможливе без фінансового регулювання даного процесу. Основними напрямками удосконалення фінансової системи з метою забезпечення продовольчої безпеки країни є: доступність фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників; впровадження інновацій у сільськогосподарське виробництво; регулювання умов зовнішньої та внутрішньої торгівлі через систему тарифних та нетарифних інструментів; високий рівень заробітної плати.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» (2007 р.) (редакція від 21.10.2011) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF>
2. Державна служба статистики України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» (редакція від 05.04.2015) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
4. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2011 році – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ua.convdocs.org/docs/index-119280.html
5. Сиденко В. Модифікація мирової економіки под впливом новітніх факторів глобальної трансформаційного кризису / В. Сиденко // *Економіка України*. – 2012. – № 5. – С. 18-31.
6. Онегіна В. М. Сучасні загрози продовольчій безпеці в Україні та державне регулювання / В. М. Онегіна // *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. – 2014. – Вип. 149. – С. 47-56. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vkhdtsug_2014_149_8.pdf